

Balkan Savaşları ve Sonrasındaki Göçlerin Türkiye Nüfusuna Etkileri

Seyfi YILDIRIM

Hacettepe Üniversitesi

YILDIRIM, Seyfi, *Balkan Savaşları ve Sonrasındaki Göçlerin Türkiye Nüfusuna Etkileri*. CTAD, Yıl 8, Sayı 16 (Güz 2012), s. 75-92.

Balkan Savaşları'nın Osmanlı Devleti'ne olan etkilerinin boyutları oldukça geniştir. Savaşın genel olarak ekonomik, siyasî ve askeri birçok etkileri yanında özellikle bu coğrafyada kaybedilen topraklardan Türkiye'ye gerçekleşen göçlerin büyük etki ve sonuçları olmuştur. Bu savaş her şeyden önce yüzyıllardır birlikte yaşayan Müslim ve Gayr-i Müslim unsurların bir arada yaşamalarını adeta imkânsız kılacak bir ortamı da beraberinde getirmiştir. Savaş başlar başlamaz başlayan kitlesel göçler, neredeyse bir yüzyıl devam etmiştir. Bu göçlerin hem terkedilen topraklar için hem de yerleşilen topraklar için büyük etki ve sonuçları bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi demografik etkilerdir. Sayısal olarak göçler bir coğrafyada bir azalma başka bir coğrafyada ise bir artma meydana getirmektedir. Bu göçler nüfus artışının ya da azalışının yanı sıra nüfusun yapısında da önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Her şeyden önce gerek Balkan coğrafyasında gerekse Türkiye'de nüfusun homojenleşmesine önemli etkiler yaparak ulus-devlet yapısına uyum sağlayacak bir nüfus yapısının oluşmasında önemli rol oynayacaktır. Bu durum ise Cumhuriyetin "Türk Milleti" üst kimliği ile yeni ve güçlü bir millet vurgusu yapabilmesine imkân sağlayacak bir ortamı doğuracaktır.

Anahtar Sözcükler: Balkan Savaşları, Rumeli Göçleri, Göç ve Nüfus, Ulus-Devlet, Milliyetçilik

YILDIRIM, Seyfi, *The Impact of Migrations in course and in the wake of the Balkan Wars on the Population of Turkey*. CTAD, Year 8, Issue 16 (Fall 2012), p. 75-92.

The impact of the Balkan Wars on the Ottoman State has several dimensions. Apart from its economic, political and military dimensions, the migrations from the lost territories to Turkey caused great effects and consequences. First of all, the war destroyed the atmosphere where Muslim and non-muslim societies had been living together for centuries. Massive migrations that started as soon as the war broke out, continued almost a century. These migrations have great impacts on former and recent

settlements. The most crucial impact was the demography. Migrations caused quantitative and structural changes in demography. In this article it is argued that those migrations would make serious contributions to the homogenization of the population in Turkey and would play a pivotal role in creation of a demographic structure coherent to the nation-state. Thus, this circumstance would pave the way for an atmosphere where the Republic would make an emphasis on a new and powerful nation under the “*Turkish*” supra identity.

Keywords: The Balkan Wars, Migrations from Rumelia, Migration and Population, Nation-State, Nationalism

Giriş

Sonuçları itibarıyla tarihî, sosyal, siyasî ve ekonomik açıdan önem arzeden göç hareketleri, tarihsel akış içerisinde değerlendirildiğinde özellikle 19. yüzyıla damgasını vurmuştur. Göçlerin ekonomik, dinî ve siyasî olmak üzere çeşitli nedenleri vardır. 19. yüzyılda imparatorluk çağından ulus devletler çağına geçiş süreci, göçlerin yoğun bir şekilde yaşanmasının en önemli etkeni olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede Osmanlı Devleti’nin gücünün azalması sebebiyle ardı ardına alınan yenilgiler, çoğunluğu Balkanlardan olmak üzere Kafkasya, Kırım, Afrika ve Arap topraklarından da Türkiye’ye kitleler ve küçük gruplar halinde göçleri beraberinde getirmiştir. Böylece Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde, yaklaşık iki asır boyunca gerek Balkan coğrafyasının gerekse Türkiye’nin demografik yapısını önemli oranda etkileyen bir göç süreci yaşanmıştır.

19. yüzyıl ve sonrası göçlerine yol açan temel faktör, Avrupa ülkelerinin emperyalist siyasetleri ile Balkan coğrafyasında bu dönemde gelişen ulus-devlet ve aşırı milliyetçilik uygulamalarının ortaya çıkardığı dışlamalar yanında, Kafkas ve Orta Asya Türk coğrafyasında Rus yayılcılığının ortaya çıkardığı büyük kargaşadır.

Balkan coğrafyası, uzun yüzyıllar bünyesinde birbirinden çok farklı etnik grupları barındırmıştır. Osmanlı millet sistemi çerçevesinde bu coğrafyada etnik ve dinî açıdan birbirinden çok farklı olan halklar uzun yüzyıllar barış içerisinde, birlikte yaşamışlardır. Bu halklar Hıristiyan, Müslüman ve Yahudi dini kimlikleri yanında Boşnak, Türk, Sırp, Bulgar, Arnavut, Rum, Hırvat gibi çoğunluğu farklı ırklara mensup toplumlardır. Türkiye coğrafyası ise yoğunluk itibarıyla daha fazla Müslümanın azınlık Rum ve Ermenilerle birlikte yaşadığı bir coğrafyadır. Balkan coğrafyasında daha 19. yüzyılın başından itibaren önemli siyasî, dinî ve kültürel değişimler, hareketlenmeler yaşanmaya başlamıştır. Balkan ülkeleri arasında sayılan Yunanistan’ın 1830 yılında bağımsızlığını kazanması diğer etnik gruplara da örnek olmuştur. Bununla birlikte Avrupa’da ortaya çıkan ve dünyaya

yayılan milliyetçilik hareketleri ve devrimler (1789, 1830, 1848) bu coğrafyada kitleleri etnik temelli millî idealler uğrunda harekete geçirmiştir.

Bu yüzyılda ortaya çıkan temel değişikliklerden en önemlisi, farklı ırklara mensup toplumların hayatında din duygusunun artık geri plana düşmesi ve milliyet duygusunun ön plana çıkması, bunun da yüzyılın sonuna doğru gittikçe kuvvetlenerek Osmanlı millet sistemini de işlemez hale getirmesidir. Daha önce Rum Patrikhanesi vasıtasıyla Ortodoksluk, etnik milliyet duygularının önünde yer alıyor, milletleri kontrol altında tutabiliyordu. Slav unsuru kendi dilleri ile yazılmış, kendi tarihlerine dair eserlerin Patrikhane tarafından yok edilmesi, Helenizm propagandaları sebepleriyle geçmişleri hakkında bilgilerinin olmamasından dolayı Rumların entelektüel ve dinî boyunduruğu altına alınmıştı. Fener Rum Patrikhanesi, yönetimi altındaki Slav ve diğer etnik gruplara tabi Ortodoks halka efendilik yapmaktaydı.¹ Ortodoks milletler, eğitim ve ibadet dilinin Rumca olmasına karşı koymaya başlamışlar, İncil millî dillere çevrilmiş, milliyetçi gruplar din kurumunu da millileştirerek milliyetçi ideal ve hedeflerin en güçlü aracı haline getirmişlerdir. Nitekim önceleri bir bütün olarak görülen ve “Rum” olarak tanımlanan Ortodoksluk millî/siyasal kimliğin bir parçası haline dönüşmüş ve Balkan Hıristiyanları arasında taraftar bulan milli bilincin en önemli unsuru olmuştur. Bu durum gayr-i Rum Ortodoks milletlerin bir taraftan Osmanlı Devleti’ne diğer taraftan da Fener Rum Patrikhanesi’nin kendi üzerlerindeki egemenliğine karşı harekete geçmelerine de sebep olacaktır.² Hatta 1867 yılında Rusların teşvikiyle Rum piskopos ve papazları Tırnova’dan kovuldular. Ardından Bulgar Gizli Komitesi, Osmanlı Sultanı’na bir ultimatona vererek Bulgarlara ait ayrı bir kilise kurulmasını talep etmiştir. Osmanlı Devleti de Patrikhane’nin gücünü azaltmak amacıyla bir süre sonra bu talebe olumlu cevap vermiştir.³

Berlin Antlaşması (1878) bir taraftan Balkan coğrafyasında bazı devletlerin güçlenmesine ve kurulmasına sebep olurken, diğer taraftan da Balkan topraklarının bir kısmının 30-35 yıl daha bazı şartlarla Osmanlı Devleti’nin elinde kalmasını sağlayacaktır. 1878 Berlin Antlaşması Osmanlı Devleti tarafından terk edilen topraklarda kalan İslam nüfusunun hakları ile ilgili herhangi bir madde ve buna bağlı olarak herhangi bir yaptırım içermemekteydi.

¹ Aram Andonyan, *Balkan Savaşı* (Çev: Zaven Biberyan), Aras Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul 2002, s. 93.

² Justin McCarthy, *Osmanlı’ya Veda*, Çev. Mehmet Tuncel, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 98-99. Paisiyus isimli bir Bulgar Keşiş 1762 yılında Bulgar Tarihini yazmaya başlayınca Patrikhane onu cezalandırdı. Ancak Paisiyus bir çığır açmış, yazdığı kitap gittikçe yayılmış ve etki alanı genişlemiştir. Rusya ve Fransa’nın kendi çıkarları dahilinde Slav Ortodoksları korumaya başlaması ise Patrikhanenin hegemonyasını parçalayacak olan diğer önemli bir unsur olmuştur. Andonyan, *age.*, s. 94.

³ Andonyan, *age.*, s. 95-96.

Doksan Üç Harbi'nin (1877-1878) başlangıcından itibaren başlayan göç dalgası bundan sonra da belirli aralıklarla devam edecektir. Antlaşma ile Osmanlı Devleti'ne bırakılmış olan topraklarda milliyetçi-ayrılıkçı hareketlerin, kurdukları örgütler vasıtasıyla faaliyetlerini yoğunlaştırdıkları ve yer yer ayaklanmalar çıkardıkları görülecektir. Bütün bu gelişmeler daha sonra Balkanların Osmanlı'dan kopmasına zemin hazırlayacaktır.⁴

Berlin Antlaşması sonrasında Osmanlı Devleti'nin gücünün gittikçe azalmasının da getirdiği kaçınılmaz bir sonuç olarak "Osmanlılık" düşüncesi zayıflamış, bölgede milliyetçiliğin etkisi gittikçe genişlemiş ve milliyetçi-ayrılıkçı güçler güç kazanmıştır. Bu durum daha önce cemaat olarak belli bir bütünlük gösteren Ortodoks Hıristiyan topluluk içerisinde yer alan milletlerin kendi bağımsız ulus-devletini kurmasına imkân sağlayacak ve böylece bir süre sonra Balkan Müslümanlarını yaşadıkları coğrafyada çoğunluktan azınlık haline düşüren siyasi, ideolojik ve kültürel süreci başlatacak ve hızlandıracaktır. Böylece 1878'le bağımsızlığını kazanamamış ya da tam bağımsız olamayan milletler de bu yolda harekete geçeceklerdir. 1908 yılında tam bağımsızlığını kazanan Bulgaristan bilahare etkili politikalar takip etmeye başlayacak, diğer taraftan Avusturya-Macaristan imparatorluğu da aynı yıl Bosna-Hersek'i ilhak ederek bölgedeki varlığını kuvvetlendirmeye başlayacaktır. Bu ilhak ve bağımsızlığın hemen ardından göçler tekrar başlayacaktır.⁵

1908 İhtilali genelde Hıristiyanlar özelde de Bulgar ve Yunanlılar arasında yakın bir gelecekte varılacak olan uzlaşmanın dolaylı, ancak en etkili nedeni olmuştur⁶. II. Meşrutiyetin ilanının ardından Balkan Savaşlarına giden süreçte Bulgaristan'ın aktif genişleme politikaları ve Berlin Antlaşması ile aradığını bulamayan Rusya'nın bölgedeki Hıristiyanları koruyarak himayesine alma politikaları etkili olacaktır. Böylece Meşrutiyet, "Osmanlılık" fikriyatına değil, tam aksine milliyetçi düşünce ve girişimlerin gelişmesine daha fazla hizmet edecektir. Daha önce nasıl 1908 ihtilali Osmanlılık fikrinin zaferi olarak kabul edildiyse şimdi Selanik ve Rumeli'nin kaybedilmesi Osmanlılık fikrini oldukça zayıflatan bir durum oldu. Bu kaybın yanı sıra bu topraklarda yaşayan çoğunluğu Türk yüzbinlerce Müslümanın topraklarından ayrılmak zorunda kalması ve birçoğunun yaşadığı hadiseler bu zayıflamaya büyük katkı yaptı. İttihatçıların kendileri dahi milliyetçi bir vaziyet almak durumunda kaldılar.⁷

Karpat'ın belirttiği gibi, Çarlık Rusya'nın "Baskı altındaki Ortodoks Hıristiyanların imansız Türklerin zulmünden" kurtulması şeklindeki politika ve

⁴ A.L.Macfie, *Osmanlı'nın Son Yılları (1908-1923)*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 24.

⁵ Mehmet Hacısalihoğlu, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)*, Çev. İhsan Çantay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008, s. 433; Hering, 1962, s. 297 den alınma.

⁶ W. M.Sloane, *Bir Tarih Laboratuvarı Balkanlar*, Çev. Sibel Özbudun, Nesnel Yayınları, İstanbul, 2008, s. 140.

⁷ Hacısalihoğlu, *age.*, s. 409.

propagandası Balkanlardaki barış ortamını bozan en önemli faktör olmuştur.⁸ Balkan İttifakı'nın oluşmasında da; Balkanlar'da özellikle Alman ve Avusturya nüfuzuna karşı harekete geçen, Balkan devletlerini birleştirerek, Türkleri Avrupa'dan atmak ve Rus hâkimiyetini Balkanlar'a yaymak isteyen Rusya Panslavizmi'nin büyük rolü vardır.⁹

Karadağ ise, anlaşmazlık içerisinde olduğu Sırbistan'a karşı Bulgaristan'ın desteğini almak ve Arnavutluk'u ele geçirmek amacıyla Ağustos 1912'de Bulgaristan'la, Ekim 1912'de de Sırbistan'la birer ittifak antlaşması imzalamıştır. Netice itibariyle Osmanlı Devleti'ne saldırarak Makedonya topraklarını ele geçirmek¹⁰ ve Osmanlı Devletinin Balkanlardaki varlığına son vererek ele geçirilen toprakları aralarında paylaşma esası üzerine Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ arasında bir ittifak oluşmuştur. Ayrıca 1910 yılında Osmanlı Mebusan Meclisi'nde kabul edilen ve Ortodoksların kendi aralarındaki kilise kavgasına önemli ölçüde son veren Kiliseler Kanunu da Balkan ülkeleri arasında gerçekleşen yakınlaşmaları kolaylaştıran önemli bir unsur olacaktır.¹¹

Öte yandan Trablusgarp Savaşı'nın başlaması, bölgeyi çok iyi tanıyan çok sayıda subay ve tecrübeli askerinin dönemin hükümeti tarafından emekli edilmesi, ittifaka katılan ülkelerin çeşitli yollarla daha önceden hızlıca silahlanmaları, bu ülkelerin Osmanlı devletine karşı savaş açmalarında etkili olan hususlar olacaktır. Büyük devletlerden, yenildikleri takdirde sınırların değişmeyeceği garantisini de alan Balkanlı bağlaşıklar Ekim ayında Osmanlı Devletine karşı savaş açacaklardır.¹² Osmanlı cephesi, ordu içerisindeki siyasî çekişmelerin emir-komuta zincirini bozması, savaşa hazırlıksız olması, savaş içerisindeki muharebe yetersizliği ve diğer bazı sebeplerle birkaç hafta içerisinde çökecek ve sonuçta Balkanlardaki bütün siyasî hâkimiyetini kaybederek Anadolu ve Trakya'ya çekilmek durumunda kalacaktır.¹³

⁸ Kemal Karpat, *Etnik Yapılanma ve Göçler*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 240-241.

⁹ Hacısalihoglu, *age.*, s. 408.

¹⁰ Sloane, *age.*, s. 146.

¹¹ Hacısalihoglu, *age.*, s. 434.

¹² Sloane, *age.*, s. 133-149.

¹³ Taraflar arasında savaşı bitiren anlaşma 1913 Mayısında Londra'da imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre; Arnavutluk bağımsızlığını kazanmış, Girit Adası Yunanistan'a bırakılmış, Osmanlı Devleti'nin Trakya sınırı, Edirne'yi dışarıda kalacak şekilde Midye-Enez hattı olarak çizilmiştir. I. Balkan Savaşında ümit etmedikleri kadar kolay bir zafer kazanan bu devletler, elde ettikleri toprakların paylaşılmasında anlaşmazlığa düşerek bu defa birbirleriyle savaşa tutuştular. Bunun üzerine harekete geçen Osmanlı Ordusu Edirne'yi kurtarmayı başarmıştır. Ahmet Halaçoğlu, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri 1912-1913*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997, s. 19-25.

Balkan Göçleri ve Nüfus Üzerindeki Etkisi

Balkan Savaşları'nın da yaşandığı 1910-1914 yılları arasında Balkan haritası büyük ölçüde yeniden çizildi. Buna paralel olarak Balkan demografisi de büyük değişikliklere sahne oldu. Bu hareketlilik ve değişimin hem Balkan coğrafyasının kendi içinde hem de Osmanlı Devleti ve özellikle Türkiye coğrafyası için son derece önemli sosyal, siyasi ekonomik ve demografik sonuçları vardır. Bu çalışmada özellikle Balkan Savaşları sırasında ve sonrasında Balkan coğrafyasından Türkiye'ye vuku bulan göçlerin demografik etki ve sonuçları değerlendirilecektir.

Nüfus ve coğrafya açısından ortaya çıkan tablo, esas itibarıyla bu coğrafyada İslam'ın ve Türklüğün geçerliliğinin, üstünlüğünün sona ermesi ve aynı zamanda diğer Hıristiyan toplumlar için de birçoğunun yaşadığı topraklardan kopması anlamına gelmekteydi. Balkan Savaşları sırasında ve sonrasında hayatını kaybeden yüzbinlerce insan bir tarafa, göç ve iltica ederek Türkiye'ye gelen kitlelerin buradaki nüfusun nitelik ve niceliklerine yaptığı etki, değişim ve katkılar oldukça anlamlıdır.

Balkan Savaşları'nın Osmanlı Devleti'ne Cumhuriyet Türkiye'sine büyük etkileri olmuştur. Balkanlarda kendi içerisinde ve bu coğrafyanın dışına doğru gerçekleşen göçler yukarıda da belirtildiği gibi Balkan Savaşları ile başlamamış, ancak bu savaşın ardından çok büyük boyutlara ulaşmıştır. Bu etkiler daha çok Balkan ve Türkiye coğrafyası sınırlarının siyasi yapısı, daha savaş devam ederken başlayan göçler sebebiyle bu coğrafyalardaki nüfusun niceliği ve nitelikleri, siyaset ve ekonomi alanlarında kendini göstermiştir.

Balkan coğrafyasından Türkiye'ye yönelen göçlerin çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Genel olarak bakıldığında bu coğrafyada çoğunluğu Türk olan insanların yüzyıllardır yaşadıkları coğrafyalarda yaşama imkânlarının ya tamamen ya da çoğunlukla "öteki" ni dışlayan ve etnisite milliyetçiliğine dayanan devlet politikaları ile ortadan kaldırılmasıdır.

Türklerin yaşadıkları ülkelerde yöneticiler daha homojenize bir nüfusa sahip olmak amacıyla bünyelerinde yaşayan Müslümanların topraklarına el koymak, onları geçimlerinden etmek, başka yerlerden getirilen Hıristiyan nüfusla aynı yerlerde yaşamaya zorlamak gibi uygulamaları gündeme getirerek onları göçe zorlamışlardır. Özellikle Bulgar komitacılarının Türklere yaptığı baskı, zulüm ve katliamlar insanların göç etmesi için yeterli bir sebep teşkil etmekteydi. Böylece burada hayat imkânı bulamayan insanların bir kısmı kendi istekleriyle, bir kısmı silah zoruyla, bir kısmı da ülkeler arasındaki ikili antlaşmalara dayanarak göçe tabi tutuldular. Buna örnek olarak İstanbul Antlaşması'na ek olarak Bulgarlarla yapılan gizli bir protokolle Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan Bulgarlarla,

Bulgar sınırları arasında yaşayan Müslümanların değiş-tokuşu sağlanması verilebilir.¹⁴

Yukarıda da bahsedildiği gibi Balkanlarda millî bilinçlenmenin en önemli unsurlarından birisinin de din olduğundan ve “Türk” ve “Müslüman” sıfatlarının birbirine çok yakın ya da ayırt edilmez olarak algılanmasından dolayı, Müslümanların yaşadığı toprakları işgal edenler, Türk ya da değil bütün Müslümanları göçe zorlamışlar ve katliama tabi tutmuşlardır.¹⁵

Nüfus yoğunluğu hususu, 19. yüzyılın ikinci yarısındaki siyasi çekişme ve iddialarda önemli bir faktör haline gelmiştir. Çünkü herhangi bir toprak parçasında siyasi hâkimiyet sağlamanın en önemli araçlarından birisi o coğrafyada nüfus açısından yoğunlukta olunabilmesidir. 1878 Berlin Antlaşması sonrasında millî şuurun gittikçe yükselmesi Osmanlı hâkimiyetinde yaşayan Hıristiyanlar ve Müslümanlar arasında daha çok etnik ve dilsel bağlara dayanan bir millî şuurun yükselmesi, her etnik topluluğun, bilinçli ya da bilinçsiz olarak kendi sayısal gücü ile ilgilenmesine yol açmıştır.¹⁶ Bununla birlikte aşırı milliyetçiliğin diğer topluları dışlayıcı ve tahammülsüz tavırları, kitleler arasındaki çatışmalarda önemli bir etken olmuştur.

Balkan Savaşları bitiminde Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında imzalanan Atina Antlaşması (14 Kasım 1913) Yanya, Selanik ve Girit'i Yunanistan'a bırakmış, ayrıca bir madde ile Yunanistan'da kalan Türklerin durumu düzenlenmiştir. Ancak daha sonra Yunan hükûmeti ile ondan cesaret alan Makedonya Rumları oradaki Türklere baskın, katliam, yağma ve gasp düzenlemeye başlamışlardır.¹⁷ Bu durum karşısında Türkler büyük kitleler hâlinde ev ve barklarını bırakıp kaçmaya başlamışlar ve onlardan kalan yerlere Rumlar akın hâlinde göç etmişlerdir.

Bunun yanı sıra Bulgar, Sırp, Rum ordu ve komitaları da önlerine gelen Müslüman köy ve kasabaların sivil ahalisine saldırarak öldürmüşler ve bu hadiseleri duyan diğer köy ve kasaba ahalisi diğer unsurlarla bugüne kadar barış içerisinde yaşadığı yerleri terk ederek göç etmeye başlamışlardır. Ancak Makedonya gibi iç bölgelerde kalan Müslümanların bir taraftan limanlara ulaşabilme ümidi olmadığı gibi diğer taraftan da artık köylerinde yaşama imkânları da kalmamıştı. Çünkü bu köyler Sırp, Bulgarlar ve Karadağlılar

¹⁴ Cemal Paşa, *Hatırat*, (Yayına haz: Metin Martı), Arma Yay., İstanbul 1996, s. 79.

¹⁵ Karpat, *Etnik Yapılanma...*, s. 241.

¹⁶ Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, Timaş Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2010, s. 124.

¹⁷ Uzun süre devam eden Girit buhranı ve Girit'in Balkan Savaşı sonucunda Yunanistan'a kesin olarak katılması, Atina Anlaşması önce 30 Mayıs 1913 Londra Konferansı ile teyid edildi ve Osmanlı Devleti böylece Girit üzerindeki haklarından vazgeçmiş oldu. Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasal Tarihi 1914-1980*, Türkiye İş Bankası Yayınları, 4. Baskı, Ankara, 1987; Girit meselesi hk. geniş bilgi için bkz. Nevzat Gündoğ, *Türk-Yunan İlişkileri İçerisinde Girit Problemi*, H.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1994.

tarafından ele geçirilmişlerdir. Ocak 1912'de Çatalca hattı boyunca Bulgar ordusunun saldırıları sırasında Doğu Trakya'dan kitlesel göçler gerçekleşmiştir.¹⁸

Mehmet Said Halim Paşa başkanlığındaki İttihat ve Terakki Hükümeti ve Bulgaristan arasında imzalanan İstanbul Antlaşması (29 Eylül 1913) ile mübadele, resmi bir çerçeveye bağlanmıştır. Göç olaylarını düzenleyen ilk antlaşma olan İstanbul Antlaşmasıyla, gerçekleştirilecek olan ahali değişimi, sınırın her iki yanında 15 km. mesafede oturanları kapsamaktaydı¹⁹

Savaş sonrasında Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında, 29 Eylül 1913 yılında yapılan İstanbul Antlaşması'nda nüfus mübadelesi de yer alacak ve böylece göç meselesi ilk defa resmi bir programa göre planlanacaktı.²⁰ Türk ve Bulgar Antlaşması'na dayalı olarak Trakya sınırındaki Müslüman ve Bulgarların yer değiştirmeleri de bu dönemdeki göçlerin bir devamı sayılmalıdır. Ayrıca Yunanistan'ın ele geçirdiği topraklardan sürdüğü 240.000 Türk'e karşılık, Osmanlı Devleti de buna mukabil Doğu Trakya ve Batı Anadolu'dan hemen hemen aynı sayıda Rum nüfusu Yunanistan'a göç ettirmiştir. Yunanistan bu göçten dolayı zora düşmüş ve bu konuda Osmanlı Devleti ile bir antlaşma yapmaya mecbur kalmıştır. İstanbul Antlaşması'ndan birkaç ay sonra, aynı nitelikte bir antlaşma önerisi Yunanistan'a da yapılmış ve bu çerçevede Yunanistan ve Osmanlı Devleti arasında yapılan Atina Antlaşması'nın maddelerinden birisi ile Yunanistan topraklarında kalan Müslümanların hakları güvence altına alınmıştır.

Modern çağın çok sık dile getirilen kavramlarından olan *plebisit* Balkan topraklarında geçerlilik bulamamıştır. Bölgede yaşayan halkların nerede yaşamak istedikleri kendilerine sorulmamış, onların kaderleri daha çok büyük güçlerin kendi emperyalist hedefleri ile bölge ülkelerinin milliyetçi hedefleri doğrultusunda şekillenmiştir. I. Balkan Savaşı'nın başlarında sadece Yunanistan dışında hiçbir devletin ele geçirdiği topraklarda kendi etnik grubunun tam olarak büyük çoğunluğundan söz edilemezdi. İşte Balkanlarda hem savaş esnasında hem savaş sonrasında ortaya çıkan etnik temizlik amacıyla yapılan katliamlar ve göç, bu durumun en önemli sebebidir. Yeni millî ve siyasî sınırlar içindeki nüfusun etnik ve dinî yapısı, üniter yapılara uymadığından etnik ve dini gruplar bu sınırların dışına itildi. Balkan coğrafyasında ayrı ayrı yerlerde yaşayan Rumlar, Sırp, Bulgarlar ve diğer milletler bir araya toplanmış olacaklar, çoğunluk

---

¹⁸ Balkan Savaşı başladığı andan itibaren Osmanlı Hükümeti Balkan topraklarında Müslümanların yaşadığı dramı tarihe mal edebilmek amacıyla "Tetkik-i Mezâlim Cemiyeti" kurarak bu hadiselerle ait belgeler, eserler neşretmiştir. Halaçoğlu, *age.*, s. 29, 44.

¹⁹ Selahattin Önder, *Balkan Devletleriyle Türkiye Arısındaki Nüfus Mübadeleleri (1912- 1913)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1990, s. 26- 27.

²⁰ Baskın Oran, *Türk-Yunan ilişkilerinde Batı Trakya Sorunu*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 1986, s. 46.

arzedenden Müslümanların çoğunluğu bu coğrafyanın dışına itilerek azınlık durumuna düşürüleceklerdir.²¹ Ancak Balkan coğrafyasında, tam olarak bir araya gelemeyen Arnavutlar, Arnavutluk, Yunanistan ve Yugoslavya topraklarında yine dağınık bir halde yaşamak durumunda kaldılar. Etnik açıdan bütünlüğü sağlayabilenler ise bölgenin en büyük iki gücü olan Yunanlılar ve Bulgarlar oldu.

Balkan Savaşları esnasında Sırp lar ve Karadağlılar Arnavutlara, Bulgarlar, Musevi ve Rumlara, Yunanlılar da Musevi ve Bulgarlara zulüm yapmışlar,²² bu durum bu coğrafyada geniş ölçekli bir göçün gerçekleşmesine yol açmıştır.

Hem Osmanlı Devleti'nden hem de Bulgaristan'dan büyük ölçeklerde toprak kazanmış olan Yunanistan için topraklarına göç eden mülteci ve göçmenleri yerleştirme daha az sorunlu olurken, Bulgaristan bu konuda büyük sıkıntı yaşamıştır. Bulgaristan ele geçirdiği Batı Trakya topraklarına daha önce buradan göç etmek zorunda kalan Türk ve Rumların boşalttığı arazileri dağıtacaktır. Ancak Bulgaristan I. Dünya Savaşı'nda Batı Trakya'yı kaybettiğinden Bulgarlar burayı da terk etmek durumunda kalacaktır. Sırp lar bu dönemde en az insan kaybeden ve göçlerden de en az etkilenen millet olmuştur. Yunanlılar ve Ortodoks Slavlar, Makedonya'nın Sırp lar ve Bulgarlar tarafından ele geçirilen yerlerini terk etmek zorunda kalmışlardır.²³ Yine 1911 ve 1923 yılı nüfus rakamlarının ortaya koyduğu gibi Yunanistan topraklarında yaşayan Bulgarların tamamı ile Sırbistan'daki Rumların tamamı yer değiştirmiştir.²⁴ Haziran 1913'te ise bu sefer Yunan ordusunun saldırıları sonucu Makedonya'nın merkezinden Bulgar nüfusu göç etmek zorunda kalacaktır. Balkan Savaşları sırası ve sonrasındaki göçler, Balkan coğrafyasındaki demografik yapıda son derece önemli ve büyük ölçekli değişiklikler meydana getirdi. Yaklaşık olarak bu dönemde Balkan coğrafyasında 2.300.000 ile 2500.000 arasında Rum, Bulgar ve Türk göç etmiştir. Bu göçler savaş ya da sürgün gibi zorla tahliye, gönüllü göçler ya da anlaşmalar yoluyla gerçekleşmiştir.²⁵

İpek, Sırp, Yunan ve Bulgarların eline geçen bölgenin nüfusunun savaş öncesinde 4.695.200'ünün Hıristiyan, 2.315.293'ünün ise Müslüman olduğunu ifade etmektedir.²⁶ 1890'lı yıllarda Osmanlı Avrupa'sında yaşayan nüfus

²¹ McCarthy, *age.*, s. 277.

²² Halaçoğlu, *age.*, s. 64-66.

²³ McCarthy, *age.*, s. 177-178.

²⁴ McCarthy, *age.*, s. 277.

²⁵ Pallis, A.A., "Racial Migrations In The Balkans During The Years 1912-1924", *The Geographical Journal Coverage*, Vol. 66, No. 4 (Oct., 1925), pp. 315-331, p. 315-317. (Published by: Blackwell Publishing on behalf of The Royal Geographical Society (with the Institute of British Geographers) Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/1782944>. Edinme tarihi: 07/08/2012, s. 315-317.

²⁶ Nedim İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Serander Yayınları, İstanbul, 2006, s. 345.

içerisinde 6.337.000 kişinin içinde 3.010.000 kişi ile %43'lük bir orana sahipti.²⁷ Ayrıca 1911 yılı nüfus sayımına göre Balkan coğrafyasının bütünündeki nüfusun %51'i Müslümandı. Savaş sonunda bu sayı 1 milyon 445.179'u (%62) Türkiye'ye göç etmiştir. 870.114'ü ise geride kalmıştır. Bunlardan 313.922'si Balkan Savaşları sırasında ve sonrasında (1912-1920) Türkiye göç etti.²⁸ Bunların yanı sıra 398.849 kişi ise 1921-1926 yılları arasında Mübadele Antlaşması ile Türkiye'ye gelmiştir. Göç etmek üzere topraklarından ayrılanların ancak 812 bin kadarının hayatta kalabildiği ve Türkiye'ye ulaşabildiği anlaşılmaktadır. Buna göre 632.408'inin hayatını kaybettiği hesap edilmektedir.²⁹ Yine dönemin Aşair ve Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyyesi Müdürü Hamdi Bey'in Meclis-i Ayan'da verdiği bilgiye göre, 93 Harbi ve sonrasında Türkiye'ye gelenlerin sayısı 854.870, Meşrutiyet ve Balkan Harbi sonrası gelenler ise 450.000 olarak verilmektedir.³⁰

Buna göre toplam olarak elden çıkan Osmanlı topraklarındaki Müslüman nüfusun %27'si can vermiştir.³¹ Yaklaşık olarak bu coğrafyadaki Müslümanların genel olarak %35 kadarı da sürüldüğüne göre başlangıçtaki %1'lik nüfusun %62 kadarı artık bir şekilde bu topraklarda yaşamamaktadır. Artık %20'lere bile varamayan bir oranda ve azınlık konumundadırlar. Dönemin şartları, etnik ayrımcılık ve Osmanlı Devleti'nin gücünü gittikçe kaybetmesi sonucu çağın azınlık haklarından faydalanmaları da mümkün olamayacaktır. Savaşla ilgili gelişmeleri yakından izleyen Troçki'ye göre, milliyetçi söylemlerinin alt yapısını ve millî kinlerinin kaynağını oluşturan Türk düşmanlığını sürdüren Balkan ordularının tavrı ve hareketleri bu coğrafyadaki Müslümanların ölümlerine ve sürgünlerine neden olmuştur.³² Kalanların bundan sonraki hayatı ise büyük haksızlıklara boyun bükme ve katlanmakla geçecektir.

Balkan Savaşları'nın Osmanlı Devleti açısından en önemli sonucu, Balkan coğrafyasında 1878 Berlin Antlaşması ile sarsılan hâkimiyetinin bu defa kesin ve

²⁷ Kemal Karpat, *Etnik yapılanma...*, s. 177.

²⁸ İpek bu sayıyı verirken McCarthy, Osmanlı Mülteci Komisyonu'nun çoğunluğu Doğu Trakya ile Batı Anadolu'ya bir kısmının da Suriye ile Doğu Anadolu'ya toplamda 414 bin sığınmacının İmparatorluk topraklarına yerleştirildiğini duyurduğunu aktarmaktadır. McCarthy, *age.*, s. 114-116, 176.

²⁹ H. Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makûs Talibi Göçü*, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2001, s. 94.

³⁰ Ağanoğlu, *age.*, s. 94-95.

³¹ Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, Çev: Bilge Umar, İstanbul, 2008, s.186-192; 93 Savaş esnasında Balkanlarda katledilen veya kıtlık ve hastalık sebebiyle ölen Müslümanların sayısının 500.000, 1877 ile 1887 yılları arasında ise 261.937 olarak vermektedir. Bu sayılar bölgedeki nüfusun %2'sine tekabül etmekteydi. İpek, *age.*, s. 345.

³² Troçki savaş esnasındaki vahşete ise "Nerdeler şimdi? O binlerce yaralı Türk nerede? Onlara ne oldu? Onları ne yaptınız? Bize bu soruların cevabını verin!" diye seslenmekte ve ortaya çıkan vahşeti gözler önüne sermektedir. Troçki, Leo: *Die Balkankriege 1912-1913*. (Birinci Baskı 1926), Rusça'dan çeviri H. Georgi ve H. Schubarth, Essen, 1995, s. 287 ve devamından aktaran Hacısalihoğlu, *age.*, s. 416.

net olarak bitmesidir. Böylece İstanbul'u koruyacak hinterland dâhil olmak üzere Osmanlı Avrupa'sının %83'ü elden çıktı. Türkiye'ye göç edenler hariç (Yaklaşık 4 milyonu Hıristiyan olmak üzere) Balkan coğrafyasındaki nüfusun %69'u kaybedildi.³³ İstanbul Antlaşması'nın şartlarına göre 167.000 km.lik Osmanlı Avrupası toprağından geriye 26.000 kilometre kare kaldı. Bunların yanı sıra 12 Ada, Girit ve diğer Ege adaları da elden çıktı.³⁴

Bölgelere göre verilen oranlar, yukarıda genel olarak verilen rakam ve oranları doğrular niteliktedir. Savaş sırası ve sonrasında Bulgar hâkimiyetine geçecek topraklarda yaşayan Müslümanların oranı 1911 yılında %56 iken bunların %45'i, Sırbistan'ın ele geçirdiği bölgelerde ise %53 iken % 54'ü 1923 yılında artık bu topraklarda yaşamamaktadır. Yunanistan'ın ele geçirdiği topraklarda yaşayan Müslümanların %83'ü de 1923 yılında artık burada yaşamamaktadırlar.³⁵

1912-1924 tarihleri arasında Makedonya'da savaş öncesinde yaşayan 475 bin Müslümanın çoğunluğu buradan göç ettirilmiş, bunların yerine Rumlar yerleştirilmiştir. Batı Trakya'da Müslümanların sayısı hemen hemen aynı kalırken Rumların sayısının 87 binden 189 bine, Doğu Trakya'da ise 223 binden 370 bine çıktığı görülmektedir.³⁶ Yunanistan Balkan Savaşları sonucunda 58. 000 km² yeni toprak kazanmış ve bu topraklarda başkalarının hak sahibi olmasını önleyebilmek amacıyla Rum nüfusu sayısının çoğalabilmesi için Türkiye, Kafkaslar ve diğer Balkan ülkelerindeki Rumları buralara yerleştirmek için çaba sarf etmiştir.³⁷

Aram Andonyan, Balkanlardan Türkiye'ye gelen göçmenlerin ilk hallerini şöyle aktarmaktadır:

“Sirkeci'de, Üsküdar'da, Haydarpaşa'da ve genellikle İstanbul'un bütün büyük meydanlarında, ardı arkası kesilmeyen manda arabalarının geçidi korkunç sefalet manzaraları sergiliyordu. Çokları, Özellikle kadın ve çocuklar, belediyenin çöp arabalarına dolmuşlardı. Göçmenlere tahsis edilen ekmekler de aynı çöp arabalarıyla taşınyordu. Alt yüzü aşkın yıldan beri Avrupa toprağında yerleşmiş bu Türk nesli, cihangir atalarının altı yüzyıl önce Asya'dan Avrupa'ya geçerken taşıdıkları aynı kıyafeti, aynı zihniyeti taşıyarak, aynı arabalarla geçtiler İstanbul'a, oradan da Asya'ya. Üzüntüyle kaydetmek gerek ki, göçmenlerin sefaleti

³³ A.L.Macfie, *age.*, s. 83.

³⁴ Sacit Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, İstanbul Bilgi Üniversitesi yay., İstanbul, 2007, s. 403.

³⁵ McCarthy, *Osmanlı'ya veda...*, s. 277.

³⁶ Pallis, *agm.*, 1925, s. 330; Yunanistan'daki nüfus değişimleri için bkz. N. J. Svoronos, *Yunanistan Nüfusu ve Yunanistan Nüfus Sayımları*, Çev. M. Galip, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, İstanbul, 1936.

³⁷ Mehmet Yılmaz, “Balkan Savaşı'ndan Sonra Yunanistan'a Rum Göçleri”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Dergisi*, Sayı 10, Güz 2001, s. 20.

karşısında İstanbullu zengin Müslümanlar genellikle tam bir kayıtsızlık gösterdiler. Onlar daha sonra, savaşta yaralanan ve koleraya yakalanan yahut da açlıktan erimiş, bitkin, neredeyse ölüm derecesine varmış Osmanlı askerlerinin yürekler acısı sefalet ve ıstırapı karşısında da kayıtsız kaldılar³⁸.

Karpat, 1877 ile 1914 arasında sadece Balkanlardan gelen göçmenlerin sayısını 3 milyon olarak vermektedir.³⁹ Böylece Balkan coğrafyası yaşanan son göçlerin de getirdiği önemli bir sonuç olarak Müslümanların azınlıkta, Hıristiyanların çoğunlukta olduğu, tam tersine Türkiye ise Müslümanların genel nüfusa oranının yükseldiği, daha önce de azınlıkta olan Hıristiyanların oranlarının ise daha da gerilediği coğrafyalar haline geldi. Örneğin Bulgarlarla Türklerin yaptığı karşılıklı göçler sonucunda Bulgaristan'da Bulgarların sayısı artmış, Türklerin nüfusu ise azalmaya başlamıştır. 1880 yılında Bulgarların sayısı yaklaşık 2.000.000 kişi iken, bu sayı 1900 yılında 3.700.000, 1926'da ise 5.400.000 olmuştur. Tam tersine Türk-Müslüman nüfus ise 1880'de 750.000 iken 1900'de 643.000'e düşmüş ve 1926'da da tersine göçlerle yeniden 825.774'e çıkmıştır.⁴⁰

Bu göçler beraberinde ekonomik, psikolojik, sosyal ve kültürel bir takım problemleri beraberinde getirmekteyse de bu durum göçlerin daha önce de belirttiğimiz gibi Türkiye'de Türk nüfusunun çoğalmasına ve Türkleşmesine yaptığı büyük katkıyı gölgelemez.⁴¹

Osmanlı nüfusu 1875 yılında 19,8 milyondan 1885 yılında 24,5 milyona, 1895 yılında ise 27,2 milyona yükselmiştir. Nüfusta %40 oranındaki bu artışın temel sebebi esas olarak göç ve aşiretlerin yerleşik hayata geçirilmesidir. 1874 yılında Asya vilayetleri (Arabistan hariç) 10,3 milyon Müslüman ve çoğunluğu Rum ve Ermeni olmak üzere 2,8 milyon gayr-i Müslim'den oluşmaktaydı. 1885 yılında, Anadolu'daki Müslüman sayısı, Kuzeydoğu Anadolu'yu (Kars, Ardahan, Artvin) Rusların almasına rağmen, 15 milyonun üzerine çıkmıştı. Bu dönemde Hıristiyan nüfusun fazla artmadığı tahmin edilmektedir.⁴² 1800-1912 arasındaki göçler sebebiyle Türkiye'deki Müslüman nüfusun oranı %70'den %80'e yükselirken, Hıristiyanların oranı ise %21'den %17'ye geriledi.⁴³

1881/82 ⁴⁴	12.064.186	9.370.671	%22.66
Türkiye	Toplam Nüfus	Müslüman Nüfus %77.34	Toplam Gayr-i Müslim

³⁸ Aram Andonyan, *age.*, s. 467.

³⁹ Kemal Karpat, *Osmanlı Modernleşmesi*, Çev. Akile Zorlu Durukan-Kaan Durukan, İmge Yayınları, Ankara, 2002, s. 130.

⁴⁰ Bilal N. Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, Bilgi yay., Ankara, 1986, s. 18-19.

⁴¹ Kemal Arı, *Büyük Mübadele*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s. 162-163.

⁴² Karpat, *Osmanlı Nüfusu...*, s. 160.

⁴³ McCarthy, *age.*, s. 368.

1906/7	15.099.738	11.633.507 %77.51	%22.49
1914	16.064.061	12.997.459 %80.91	3066.602 %19.09

Tablo 1: Türkiye Nüfusunun 1881/82-189, 1906/7, 1914 tarihlerinde toplam ve etnik/din durumuna göre dağılımları

Bu tabloya göre Rumların sayısında yaklaşık olarak 1914 sayımında %2.28'lik bir azalma olmuştur. 1914 sayımında Rum nüfusta bir azalma, Müslüman nüfusta ise bir artış görülmektedir. Türkiye'nin toplam nüfusunda ciddi artışlar ortaya çıkmış, 1881 sayımına göre 1914 sayımında Müslüman nüfusun sayısında 3.600.000 kadar bir artış olmuştur. Bu artışın bir kısmı Balkan Savaşları'ndan I. Dünya Savaşı'na kadar geçen süreçte Balkan Müslümanlarının göçlerini işaret etmektedir.

Genel itibarıyla Türkiye nüfusu ile ilgili yukarıda verilen rakamların yanı sıra aşağıda çeşitli örnek şehirler verilmektedir.⁴⁵

İstanbul	Müslüman	Rum	Ermeni	Yahudi	Diğer Gayr-i Müslimler	Gayr-i Müslim Toplam	Toplam
1881/82-1893	384.910 %44.06	152.741 %17.48	149.590 %17.12	4436 %5.07	141973 %16.26	488.665 %55.94	873.565
1906/7	431.759 %47.73	157.487 %20.13	69.295 %8.26	47.779 %6.11	134.327 %17.17	408.888 %52.27	782.227
1914	560.434 %61.59	205.762 %22.61	82.880 %9.11	52.126 %5.73	8776 %0.96	349.544 %38.41	909.978

Tablo 2: Çeşitli Tarihlerde İstanbul'un Müslim ve Gayr-i Müslim Nüfusunun Sayı ve Oran Olarak Dağılımları

1912-1920 döneminde Balkan göçmenlerinin en fazla yerleştirildiği şehirler, Edirne (132 500), Aydın (145 868), Bursa (20853) gibi illerdir. Ancak bu hesaplamada İstanbul'la ilgili olarak verilen sayının (6609) oldukça eksik olduğu düşünülmektedir.⁴⁶ Balkan Savaşları ile birlikte başlayan göçlerin en çok İstanbul'da etkili olduğu görülmektedir. Her üç sayımda da sayıları ve oranları

⁴⁴ Kemal Karpat, *Ottoman Population*, s. 149, 162-169'dan aktaran Ali Güler, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Azınlıklar*, Tamga Yayınevi, Ankara, 2000, s. 106-108.

⁴⁵ Karpat, *Osmanlı Nüfusu...*, s. 308-310, 334, 354, 400.

⁴⁶ Bu konuda bkz., Yusuf Oğuzoğlu, "Balkanlar'daki Türk Varlığının Tarih İçindeki Gelişmesi", *Balkanlar'daki Türk Kültürü'nün Dünü Bugünü Yarını*, Bursa 2002: Uludağ Üniversitesi Bildiri Kitabı, s. 15-20.

gittikçe artan Hıristiyanlar karşısında Müslüman nüfusun sayısında ve oranında çok ciddi artışlar meydana gelmiştir. Müslümanların oranı %44'lerden %61 gibi yüksek bir orana, gayr-i Müslimlerin oranı ise %55'lerden %38'lere düşmüştür. Bu oranlar açık bir şekilde belirtilen dönemlerde yaşanan göçlerin ortaya çıkardığı bir tablodur.

Edirne ⁴⁷	Müslüman	Rum	Ermeni	Yahudi	Gayr-i Müslim Toplam	Toplam
1881/82-1893	436.366 %51.96	267.220 %31.96	16.642 %1.96	13.717 %1.64	401.605 %48.04	836.041
1906/7	618.624 %54.56	341.529 %30.12	26.193 %2.31	23.839 %2.10	515.172 %45.44	1.133.796
1914	360.417 %57.11	224.680 %35.60	19.773 %3.13	22515 %3.57	270.677 %42.89	631.624

Tablo 3: Çeşitli Tarihlerde Edirne'nin Müslüman ve Gayr- i Müslim Nüfusunun Sayı ve Oran Olarak Dağılımları

Edirne'nin 1914 sayımındaki nüfusunun aşırı düşüşü her şeyden önce Balkan Savaşları ile topraklarının bir kısmını kaybetmiş olması ile açıklanmaktadır. Edirne'nin 1914 yılındaki Rum nüfusunda 1906'ya göre 116.849 kişilik önemli bir azalma göze çarpmaktadır. Tabloda verilen üç ayrı sayımda Müslümanların oranlarında bir artış gözlenmektedir. Gayr-i Müslim oranında ise her üç sayımda %48'lerden %42'lere bir gerileme meydana gelmiştir. Bu durum Türkiye'de hem genelde hem vilayetlerde daha önce gayr-i Müslimlerin oranlarının nispeten yüksek olduğu yerlerde bile artık Müslümanların sayısının ve oranının gittikçe arttığını göstermektedir.⁴⁸

Baskı, yıldırma ve katliamlardan kaçarak Türkiye'ye gelen göçmenlerin "Müslüman" kimliği, onların kendi aralarında kültürel açıdan bir diğerine tam tamına benzeştiği anlamına gelmemektedir. Bu Müslümanların özellerinde kültürleri, adetleri, hayata bakışları aslında birbirinden oldukça önemli farklılıklar da içermekteydi. Bu büyük farklılıklar, Türkiye'de henüz tam olarak homojenize olamamış karmaşık yapıya eklendi. Ancak her şeye rağmen bu yeni yapı Milli Mücadele ve daha da geriye gidilirse I. Dünya Savaşı ve önceki yapıdan daha az karmaşık, daha homojen ve birlikte yaşama isteği daha güçlü bir yapı olduğu çok net olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nüfus yapısı Cumhuriyet elitlerine yeni bir devlet çatısı altında yaşayacak olan ve adına artık kuşatıcı bir kimlik olarak "Türk Milleti" denen yapının ortaya konulabilmesinde çok güçlü bir alt yapıyı sağlamış olacaktır. Cumhuriyetin kurulmasından itibaren en önemli faaliyeti,

⁴⁷ Karpat, *Osmanlı Nüfusu...*, s. 310, 354, 358.

⁴⁸ Ali Güler, *age.*, s. 113.

başta eğitim olmak üzere devlet aygıtının diğer araçları ile bu yapıyı güçlendirecek adımları atmak olacaktır.

Balkan coğrafyasında milyonlarca insanın yaşadığı korkunç tecrübe Osmanlılık düşüncesinin bir romantizm olduğunu, zamanın gerçekleri ile asla uyumadığını artık itiraza mahal bırakmayacak bir şekilde ortaya koymuş oldu. Balkan göçleri Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan milliyetçilik düşünceleri içerisinde en geç ortaya çıkacak olan Türkçülük fikriyatının hayat bulmasına, siyasete, sanata, yönetime ve kültürel yapıya hâkim olmasına yol açan en önemli etken olmuştur.⁴⁹

Sonuç

Kafkaslar, Kırım, Akdeniz Adaları ve Balkanlardan, çoğunluğu Türk olmakla birlikte Çerkez, Boşnak, Arnavut, Pomak ve Tatar gibi çeşitli etnik gruplar Anadolu'ya göç etmiştir. Balkan Savaşları ile birlikte Türkiye'ye gelen göçmenlerin bir kısmı Türkçe bilmemesine rağmen büyük bir oranı Türkçe bilmekteydi. İklim ve coğrafya bakımından olduğu kadar sosyal yapı bakımından da birbirinden oldukça farklı bölgelerden gelmekteydiler. Onları Türkiye'ye getiren ortak değer ve yaşadıkları ata topraklarından atılmalarının temel sebebi Müslüman olmalarıydı. Diğer bir ortak yönleri ise çoğunluğunun Osmanlı siyasi yönetiminde bulunmuş olmaları ve bu siyasetin yarattığı ortak değerlerini, hukukî düzenini ve tutumlarını benimsemiş olmalarıydı.

Balkanlardan Türkiye'ye yapılan göçlerin çok önemli siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel sonuçları bulunmaktadır. Balkan Savaşı ve sonrasında, hayatını kaybeden yüzbinlerce insanın yanı sıra yüzyıllarca yaşadıkları topraklardan ayrılmak, bütün geçmişini, servetini, komşusunu, bağını, bahçesini arkada bırakmak zorunda kalan milyonlarca insan göç etmiştir. Bu göçün bir kısmı Balkan coğrafyasının kendi içinde cereyan ederken çok büyük bir kısmı ise Anadolu'ya yönelmiştir. Bu coğrafyadan Türkiye'ye gelen göçlerin I. Dünya Savaşı ve sonrasında da devam ettiği dikkate alındığında genel itibariyle hem Balkanlarda hem de Türkiye'de demografik yapıyı önemli ölçüde nicel ve nitelik olarak etkilediği ortaya çıkmaktadır. Göçlerin kitlesel boyutta gerçekleşmesi, 19. yüzyılda vücut bulan ulus-devlet ve etnik milliyetçilik düşüncelerinin acımasız ve sert uygulamalarına bağlıdır. Bu bağlamda, Kafkasya, Kırım, Afrika ve Arap toprakları ile Balkanlardan Türkiye'ye yapılan göçler içerisinde Türkiye nüfusuna en büyük katkıyı yapan, nüfus üzerinde en önemli etkiyi gerçekleştiren Balkan göçleridir. Bu göçler modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına, ekonomisinin gelişmesine, nüfusunun sayı olarak çoğalmasına büyük katkılarda bulunmuştur. Balkan göçleri Türkiye'deki Müslümanların oranını arttırırken, Balkan coğrafyasında tam tersine İslam nüfusunun oranının oldukça azalmasını,

---

⁴⁹Macfie, *age.*, s. 91.

buna paralel olarak da Türklüğün ve İslamlığın hâkimiyetinin bitmesini de beraberinde getirmiştir.

Göçmenler Türkiye'deki üretkenliği arttırdığı gibi yerli nüfusa da bu anlamda yeni bilgi ve tekniklerin öğretilmesi ile rekabet ortamının doğmasına da yol açmıştır. Balkan Savaşları sırası ve sonrasındaki göçler bu etkileri daha da güçlü bir hale getirmiş ve nüfusun ideolojik olarak homojenliği yerine etnik ve dini açıdan gerçek bir kalıcı homojenliğe dönüşmüştür. Bu çerçevede özellikle Balkan göçmenleri -ki bunların çoğu dil, kültür ve etnik açıdan Kafkas göçmenleri ile farklılık arz etmektedirler- Türkiye'de mevcut Türk ögesine, kültürü ve diline büyük bir vurgu yapmış ve güç kazandırmıştır. Onların Türkiye'deki nüfusa karışıp kaynaşmaları ve bütünleşmeleri ile bu topraklardaki mevcut geleneksel yapının değişmesi, ekonominin gelişmesi ve kültürel katkılarının yanı sıra Türkiye'de daha çok Türklük düşüncesinin ağır basmasına ve bu zemin üzerinden yine bu zemine dayalı olarak yeni bir ulus devletin kurulmasına önemli ölçüde ön ayak olmuştur. Bu çerçevede Balkan göçleri Müslüman nüfusunun yoğunluğu üzerinde olumlu katkılar yaparak bu toprakların yeni kurulacak Türkiye Devleti'nin "millî misak" sınırları üzerinde kurulmasına imkân sağlayan en önemli unsurlardan birisi olmuştur.

Osmanlılık, tebaanın hukukî olarak eşitliğini sağlayarak ve onlara eşit Osmanlı vatandaşlığı bahşederek modern bir Osmanlı toplumu oluşturmayı hedeflemekteydi. Ancak gayr-i Müslim tebaa klasik dönemde din üzerine kurulmuş millî kimliklerini, 19. yüzyılda dil ve etnik gerçeklikleriyle besleyerek yeni ve bağımsız bir devlet kurma yolunda ilerlediler ve "Osmanlılık" çerçevesinin dışına çıktılar. Osmanlılık kavramının, yaşanan olayların da tesiriyle daha çok Müslümanları kapsadığı düşüncesinin devletin sonuna doğru gittikçe daha yaygın ve güçlü bir kanaat haline gelmesi ile bir Osmanlı toplumu oluşturma gayretlerinin de sonunu getirmiştir. Bu çerçevede Balkan topraklarında yaşayan Müslümanlar 19. Yüzyılın ortalarından itibaren gayr-i Müslimlerle bir çekişme ve çatışma durumu yaşamış ve bu hal gittikçe artmıştır. Türkiye'ye gelen göçmenler, yüzyıllardır birlikte yaşadıkları gayr-i Müslimlerin kendilerine yaptıkları kötü muamelelerden araya giren kin, çatışma ve diğer olumsuz durumlardan bahsetmekte olup yerleştikleri yeni çevreye çatışmanın derin izlerini de beraberlerinde getirmişlerdir.

Kaynaklar

AĞANOĞLU H. Yıldırım (2001) *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makûs Talibi Göç*, Kum Saati Yayınları, İstanbul.

- ARAM Andonyan (2002) *Balkan Savaşı* (Çev: Zaven Biberyan), Aras Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul.
- ARI Kemal (2000) *Büyük Mübadele*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- ARMAOĞLU Fahir (1987) *20. Yüzyıl Siyasal Tarihi 1914-1980*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.
- GÜLER Ali (2000) *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Azınlıklar*, Tamga Yayınevi, Ankara.
- GÜNDAĞ Nevzat (1994) *Türk-Yunan İlişkileri İçerisinde Girit Problemi*, Ankara, H.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü yayımlanmamış doktora tezi.
- HACISALİHOĞLU Mehmet (2008) *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)*, Çev. İhsan ÇANTAY, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- HALAÇOĞLU Ahmet (1997) *Balkan Harbi Strasında Rumeli'den Türk Göçleri 1912-1913*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- İPEK Nedim (2006) *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Serander Yayınları, İstanbul.
- KUTLU Sacit (2007) *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, İstanbul Bilgi Üniversitesi yay., İstanbul.
- KARPAT Kemal (2010) *Etnik Yapılanma ve Göçler*, Timaş Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- KARPAT Kemal (2002) *Osmanlı Modernleşmesi*, Çev. Akile Zorlu Durukan-Kaan Durukan), İmge Yayınları, Ankara.
- KARPAT Kemal (2010) *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, Timaş Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- MACFIE A.L. (2003) *Osmanlı'nın Son Yılları 1908-1923*, İstanbul.
- MCARTHY Justin (2006) *Osmanlı'ya Veda*, Çev: Mehmet TUNCEL, Etkileşim Yayınları, İstanbul.
- MCARTHY Justin (2008) *Ölümler ve Sürgün*, Çev: Bilge UMAR, İstanbul.
- OĞUZOĞLU Yusuf (2002) "Balkanlar'daki Türk Varlığının Tarih İçindeki Gelişmesi", *Balkanlar'daki Türk Kültürü'nün Dünü Bugünü Yarını*, Bursa: *Uludağ Üniversitesi Bildiri Kitabı*, s.15-20.
- ORAN Baskın (1986) *Türk-Yunan ilişkilerinde Batı Trakya Sorunu*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara.
- ÖNDER Selahattin (1990) *Balkan Devletleriyle Türkiye Arasındaki Nüfus Mübadeleleri (1912- 1913)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Eskişehir.
- PALLIS A.A. (1925) "Racial Migrations In The Balkans During The Years 1912-1924", *The Geographical Journal Coverage*, Vol. 66, No. 4 (Oct., 1925), pp. 315-331. (Published by: Blackwell Publishing on behalf of The Royal Geographical Society (with the Institute of British Geographers) Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/1782944>. Edinme tarihi: 07/08/2012.
- SIOANE W. M. (2008) *Bir Tarih Laboratuvarı Balkanlar*, Çev. Sibel Özbudun, Nesnel Yayınları, İstanbul.
- SVORONOS N. J. (1936) *Yunanistan Nüfusu ve Yunanistan Nüfus Sayımları*, Çev. M. Galip, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, İstanbul.

YILMAZ Mehmet (2001) “Balkan Savaşı’ndan Sonra Yunanistan’a Rum Göçleri”,
Selçuk Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Dergisi, Sayı 10, Güz, ss.13-38.